

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

КАФЕДРА СОЦІАЛЬНИХ І ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

“Затверджую”:
завідувач кафедри СіГД
полковник служби ЦЗ.

Олена РЯБІНІНА

“ ” _____ 2019 р.

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

ТЕМА №5: “ КУЛЬТУРА СЕРЕДНІХ ВІКІВ”

Навчальні питання:

1. Періодизація і головні риси середньовічної культури Західної Європи
2. Європейське мистецтво Середніх віків.

Час проведення: 2 години.

1. Періодизація і головні риси середньовічної культури Західної Європи

Середніми віками називають тривалий період в історії Західної Європи між античним і Новим Часом. Цей період охоплює понад тисячоліття з V до XV ст. У середині тисячолітньої епохи Середніх віків прийнято виділяти щонайменше три періоди:

- Раннє Середньовіччя, від початку епохи до 900 або 1000 рр. (до X-XI ст.);
- Високе (Класичне) Середньовіччя, від X-XI ст. приблизно до XIV ст.;
- Пізнє Середньовіччя, XIV-XV ст.

Раннє Середньовіччя - час, коли в Європі відбувалися бурхливі і дуже важливі процеси. Перш за все, це – вторгнення варварів (від лат. *barba* – борода), які вже з II ст. н. е. постійно нападали на Римську імперію і селилися на землях її провінцій. Ці вторгнення закінчилися падінням Риму. Нові західні європейці при цьому, як правило, приймали християнство, яке в Римі до кінця його існування було державною релігією. Християнство в різних його формах поступово витісняло язичницькі вірування на всій території Римської імперії, і цей процес після падіння імперії аж ніяк не припинився. Це другий найважливіший історичний процес, що визначив зміст раннього Середньовіччя в Західній Європі. Третім суттєвим процесом було формування на території колишньої Римської імперії нових державних утворень, що створювалися тими ж «варварами». Численні франкські, німецькі, готські та інші племена мали зачатки державності, володіли ремеслами, включаючи землеробство і металургію, були організовані на засадах військової демократії. Племянні вожді стали проголошувати себе королями, герцогами, воюючи один з одним і підпорядковуючи собі більш слабких сусідів. На Різдво 800 р. король франків Карл Великий був коронований в Римі католицьким папою як імператор всього європейського заходу. Пізніше Священна Римська імперія розпалася на безліч герцогств, графств, маркграфств, єпископств, абатств. Їх володарі вели себе як цілком суверенні господарі, не вважаючи за потрібне підкорятися ніяким

імператорам або королям. Однак процеси формування державних утворень тривали і в наступні періоди. Характерною особливістю життя в раннє Середньовіччя були постійні грабежі і спустошення, яким піддавалися жителі Священної Римської імперії. Грабежі і набіги істотно уповільнювали економічний і культурний розвиток.

У період класичного, або високого Середньовіччя Європа почала долати ці труднощі і відроджуватися. З X ст. розвиток феодалізму дав змогу створити більші державні структури і збирати досить сильні армії. Завдяки цьому вдалося зупинити вторгнення, істотно обмежити грабежі, а потім і перейти поступово в наступ. З Іспанії маври були вигнані назавжди. Західні християни завоювали панування над Середземним морем і його островами. Численні місіонери принесли християнство в королівства Скандинавії, Польщі, Богемії, Угорщини, так що ці держави увійшли в орбіту західної культури. Відносна стабільність забезпечила швидкий підйому міст і загальноєвропейської економіки. Життя в Західній Європі сильно змінилося, суспільство втрачало риси варварства, в містах розцвітало духовне життя.

В цілому європейське суспільство стало набагато більш багатим і цивілізованим, ніж за часів античної Римської імперії. Визначну роль в цьому відіграла християнська церква, яка теж розвивалася, удосконалювала своє вчення і організацію. На базі художніх традицій Стародавнього Риму та колишніх племен виникло романське, а потім готичне мистецтво, причому поряд з архітектурою та літературою – й інші його види: театр, музика, скульптура, живопис, література. У цю епоху були створені, наприклад, такі шедеври літератури, як «Пісня про Роланда» і «Роман про Розу». Велике значення мало те, що в цей період учені отримали можливість читати твори грецьких і елліністичних філософів, насамперед Аристотеля. На цій основі зародилася і виросла велика філософська система Середньовіччя – схоластика.

У найзагальнішому плані світ бачився тоді як симетрична схема, як дві складені піраміди. Вершина однієї з них, верхньої – Бог. Нижче йдуть яруси

або рівні священних персонажів: спочатку Апостоли, найбільш наближені до Бога, потім - архангели, ангели і тому подібні істоти. На якомусь рівні в цю ієрархію включаються люди: спочатку папа і кардинали, потім клірики, нижче їх прості миряни. Потім розміщуються тварини, потім рослини і потім – сама земля, вже повністю нежива. А далі йде дзеркальне відображення верхньої, земної і небесної ієрархії, але знову в іншому вимірі і зі знаком «мінус», по наростанню зла і близькості до Сатани. Він розміщується на вершині цієї другої піраміди, виступаючи як симетричне Богу, як би повторює його з протилежним знаком істота. Якщо Бог – уособлення Добра і Любові, то Сатана – це його протилежність, втілення Зла і Ненависті.

Середньовічний європеєць, включаючи і вищі верстви суспільства, аж до королів та імператорів, був неписьменний. Жахливо низьким був рівень грамотності і освіченості навіть духовенства в парафіях. Лише до кінця XV століття церква усвідомила необхідність мати освічені кадри, почала відкривати духовні семінарії і т.п. Рівень же освіти парафіян був взагалі мінімальним. Маса мирян слухала напівграмотних священників. При цьому сама Біблія була для рядових мирян заборонена. Глумачити її дозволялося лише священнослужителям. Однак і їх освіченість ц грамотність була в масі, як сказано, дуже невисока. Масова середньовічна культура – це культура «догутенбергова». Вона спиралася не на друковане слово, а на усні проповіді і вмовляння. Вона існувала через свідомість безграмотного людини. Це була культура молитов, казок, міфів, чарівних заклять.

Разом з тим значення слова в середньовічній культурі було надзвичайно велике. Молитви, що сприймалися функціонально як заклинання, проповіді, біблійні сюжети, магичні формули - все це теж формувало середньовічний менталітет. Люди звикли напружено вдивлятися в навколишню дійсність, сприймаючи її як якийсь текст, як систему символів, містять якийсь вищий сенс. Ці символи-слова треба було вміти розпізнавати і вилучати з них божественний сенс. Цим, зокрема, пояснюються і багато особливостей середньовічної художньої культури. Навіть живопис там був

перш за все виявленим словом, як і сама Біблія. Слово було універсально, підходило до всього, ховалося за всіма явищами як їх прихований сенс. Тому для середньовічної свідомості, середньовічного менталітету культура перш за все виражала смисли, душу людини, наближала людину до Бога, як би переносила в інший світ, в відмінне від земного буття простір. І простір це виглядало так, як описувалося в Біблії, життя святих, творах отців церкви і проповідях священників. Відповідно до цього визначалася і поведінка середньовічного європейця, вся його діяльність.

Хаос, що наступив в Європі внаслідок вторгнення німецьких племен і занепаду Західної Римської імперії, відсунув серйозні дебати про роль і прийнятності язичницької раціональної науки в християнському суспільстві на сім століть і лише в X-XI ст., після завоювання арабами Іспанії та Сицилії, відроджується інтерес до освоєння античної спадщини. З тієї ж причини християнська культура була тепер здатна і до сприйняття оригінальних робіт ісламських вчених.

З'явилися в Європі з XII століття університети стали центрами наукових досліджень, допомагаючи встановити науковий авторитет Аристотеля. В середині XIII століття Фома Аквінський здійснив синтез аристотелівської філософії і християнської доктрини. Він підкреслював гармонію розуму і віри, зміцнюючи у такий спосіб основи природної теології.

Пізніше Середньовіччя продовжило процеси творення європейської культури, що почалися в період класики. Однак хід їх був далеко не гладким. У XIV-XV століттях Західна Європа неодноразово переживала великий голод. Численні епідемії, особливо бубонної чуми («Чорна смерть»), теж принесли великі людські жертви. Помітно сповільнила розвиток європейської культури Столітня війна 1337-1453 рр. Проте врешті-решт міста відродились, ремесло і торгівля піднеслися.

2. Європейське мистецтво Середніх віків.

Першим самостійним, специфічно європейським стилем середньовічної Європи був романський, яким характеризуються мистецтво та архітектура Західної Європи з 1000 р. до виникнення готики, в більшості регіонів приблизно до другої половини і кінця XII століття, а в деяких і пізніше. Він виник в результаті синтезу залишків культури Риму і варварських племен. На перших порах це був прароманський стиль.

В кінці прароманського періоду елементи романського стилю змішувалися з візантійськими, з близькосхідними, з кельтськими, з рисами стилів інших північних племен. Комбінації цих впливів створили в Західній Європі декілька локальних стилів, які отримали загальну назву романського, у значенні «в манері римлян». Оскільки основна кількість пам'яток прароманського і романського стилю є архітектурними спорудами, стилі цього періоду часто розрізняються за архітектурними школами. Архітектура V-VIII ст. зазвичай проста, окрім будівель в Равенні (Італія), зведених за візантійським каноном. Будинки часто створювалися з елементів, вилучених зі старих римських будівель, або декорувалися ними. У багатьох регіонах такої стиль був продовженням ранньохристиянського мистецтва. Круглі або багатокутні соборні церкви, запозичені з візантійської архітектури, будувалися протягом прароманського періоду; пізніше вони зводилися в Аквітанії на південному заході Франції і в Скандинавії. Найбільш відомі зразки цього типу – собор Сан-Віта візантійського імператора Юстиніана в Равенні (526-548) і восьмикутна палацова капела, побудована між 792 і 805 рр. Карлом Великим в Ай-ля-Капелі (Аахен, Німеччина), прямо інспірована собором Сан-Віта. Одним з творінь каролінзьких архітекторів став вестворк, багатоповерховий вхідний фасад, фланковані дзвіницями, які стали пристроювати до християнських базилік. Вестворки були прототипами фасадів гігантських романських і готичних соборів.

Важливі будівлі конструювалися також у монастирському стилі. Монастирі, характерне релігійне та соціальне явище тієї епохи, вимагали величезних будівель, що поєднують в собі як житла монахів, так і каплиці,

приміщення для молитов і служб, бібліотеки, майстерні. Ретельно опрацьовані прароманські монастирські комплекси були зведені в Сент-Галлені (Швейцарія), на острові Райхенау (німецька сторона озера Констанс) і в Монте-Кассіно (Італія) ченцями-бенедиктинцями.

Визначним досягненням архітекторів романського періоду була розробка будівель з кам'яними вольтами (арочними, що підтримують конструкціями). Головною причиною для розробки кам'яних арок була необхідність заміни вогнебезпечних дерев'яних перекриттів прароманських будівель. Введення вольтів конструкцій призвело до загального використання важких стін і стовпів.

На зміну романського стилю в міру розквіту міст і вдосконалення суспільних відносин приходив новий стиль – готичний. У цьому стилі стали виконуватися в Європі будівлі, скульптура, кольорове скло, рукописи та інші твори образотворчого мистецтва протягом другої половини середніх віків.

Готичне мистецтво виникло у Франції близько 1140 р. поширилося по всій Європі протягом наступного століття і продовжувало існувати в Західній Європі протягом майже всього XV ст., а в деяких регіонах Європи і в XVI ст. Спочатку слово готика використовувалося авторами італійського Відродження як зневажливий ярлик для всіх форм архітектури і мистецтва середньовіччя, які вважалися порівнянними тільки з творами варварів-готів. Пізніше застосування терміна «готика» було обмежено періодом пізнього, високого або класичного Середньовіччя. У наш час період готики вважається одним з видатних в історії європейської художньої культури.

Основним представником і виразником готичного періоду була архітектура. Хоча величезна кількість пам'ятників готики були світськими, готичний стиль обслуговував насамперед церква, найпотужнішого будівельника в середні століття, який забезпечив розвиток цієї нової для того часу архітектури і досяг її цілковитої реалізації.

Естетична якість готичної архітектури залежить від її структурного розвитку: ребристі склепіння стали характерною ознакою готичного стилю.

Середньовічні церкви мали потужні склепіння, які були дуже важкими. Вони прагнули розперти, виштовхнути назовні стіни. Це могло призвести до обвалення будівлі. Тому стіни повинні бути досить товстими і важкими, щоб тримати такі склепіння. На початку XII століття каменярі розробили ребристі склепіння, які включали в себе стрункі кам'яні арки, розташування діагонально, поперек і поздовжньо. Новий звід, який був тонше, легше і універсальніше (оскільки міг мати багато сторін), дозволив вирішити багато архітектурні проблеми. Хоча ранньоготичні церкви допускали широке варіювання форм, при возведенні серії великих соборів у Північній Франції у другій половині XII ст. були повністю використані переваги нового готичного склепіння. Товсті стіни романської архітектури могли бути замінені більш тонкими, що включали великі віконні прорізи, і інтер'єри отримували яскраве освітлення. У будівельній справі тому сталася справжня революція.

З приходом готичного склепіння змінилася як конструкція, форма, так і планування та інтер'єри соборів. Готичні собори придбали загальний характер легкості, спрямованості вгору, стали набагато більш динамічними і експресивними.

Першим з великих готичних соборів був собор Паризької богоматері (розпочато в 1163 р.). У 1194 р. був закладений собор у Шартрі, що вважається початком періоду високої готики. Кульмінацією цієї епохи став собор в Реймсі (розпочато в 1210 р.). Реймський собор являє собою момент класичного спокою і безтурботності в еволюції готичних соборів. Ажурні перегородки, характерна риса архітектури пізньої готики, були винаходом першого архітектора Реймського собору. Принципово нові рішення інтер'єру були знайдені автором собору в Бурже (розпочато в 1195 р.). Вплив французької готики швидко поширилося на всю Європу: Іспанію, Німеччину. Англію. В Італії він був не таким сильним.

Контрольні запитання

1. Які характерні риси культури середньовіччя?
2. На які етапи поділяється середньовічна культура?
3. У чому полягає специфіка середньовічного мистецтва?

Література

1. Історія світової культури / за ред. Л.Т. Левчук, В.І. Панченко та ін. – К., 2000.
2. Кормич Л.І., Багацький В.В. Культурологія. – Х., 2003.
3. Подольська Є.А. та ін. Кредитно-модульний курс культурології. – К., 2006.
4. Культурологія. Методичні рекомендації / О.В. Рябініна, М.В. Болотських, С.А. Каріков. – Х., 2008.
5. Радугин А.А. Культурологія. – М., 2003.